

Ondertussen buiten de fabriek

Er was eens een fabriek waarvan de groei tegen viel. De directeuren van die fabriek riepen ons op om meer bij hen te kopen, want dan gaat het goed met de fabriek, dan rookt de schoorsteen weer en kan Nederland opgelucht ademen. Het is fijn om veel te kopen. Hierbij komt dat een goed draaiende fabriek ook nodig is omdat wij bij de fabriek werken¹. En als we zonder werk zitten zijn de meesten van ons niet gelukkig. Natuurlijk is een goed draaiende fabriek ook goed voor de eigenaren. De waarde van hun aandelen stijgt, ze krijgen hogere bonussen en hun macht in de wereld neemt toe. Verder ontvangt de fabriek meer belastinggeld dat we moeten betalen aan de hoofdafdeling Overheid. Werk, winst, rijkdom en belastingen hangen allemaal samen met de productie van de fabriek: meer is beter!

Het is wel een heel ingewikkelde fabriek, die van alles en nog wat aan ons levert: huizen, eten en drinken, onderwijs, apparaten, geheel verzorgde vakanties, treinreizen, schoonheidsbehandelingen, blindedarm operaties en nog veel, veel meer. Omdat het zo'n ingewikkelde fabriek is hebben economen en statistici er lang over gedaan om een manier te vinden om te meten hoe succesvol de fabriek is. Na lang puzzelen is er een statistische grootheid gekomen die we BNP noemen. De definitie hiervan is van tijd tot tijd herzien, bijvoorbeeld om ook illegale activiteiten mee te tellen, en de risico's die banken nemen.

In de kern meet het BNP de waarde van alle door de fabriek aan ons geleverde goederen en diensten. Dit klinkt logisch, maar er zitten wel een paar haken en ogen aan. De waarde van het BNP wordt zoveel mogelijk met marktprijzen bepaald, omdat die 'objectief' zouden zijn. Maar marktprijzen zijn niet altijd een goede afspiegeling van het nut dat we ontleen aan de gekochte goederen en diensten. En voor veel producten en diensten bestaan helemaal geen marktprijzen, zoals voor onderwijs, infrastructuur, lamplicht, natuurgebieden en alle diensten die de hoofdafdeling Overheid van de fabriek aan ons levert. Economen hebben bedacht voor overheid, gezondheidszorg en onderwijs dan maar de waarde van de salarissen – ook andere inputs – op te nemen in het BNP², in plaats van de output. Gevolg hiervan is dat een grotere efficiency in deze sectoren niet tot een hoger BNP leidt. Omdat de baten in deze statistiek buiten beeld blijven, zijn dit dus vooral kostenposten en denken de fabriekseigenaren snel dat bezuinigen hierop verstandig is.

Deze en andere 'onvolkomenheden' in het BNP zijn al bekend zo lang het BNP bestaat. Tot nu toe vormde dit geen belemmering om het BNP als belangrijkste maat voor onze vooruitgang te nemen. Hoe harder de fabriek draait hoe beter het voor ons is. Maar het gat tussen wat wij belangrijk vinden en wat de fabriek levert wordt wel steeds groter. Wij willen bijvoorbeeld ook vriendschappen, ongerepte natuur en zingeving. En dit valt buiten de core business van de fabriek. Daarbij komt dat de fabriek ook steeds meer vervelende bijwerkingen heeft. Bijvoorbeeld onzekerheid over werk en inkomen, stress, onvrede over ons uiterlijk (om ons meer cosmetica en cosmetische ingrepen te laten

¹ Aan het eind van dit essay blijkt dat dit een drogreden is.

² Algemeener gezegd: de input wordt als maat voor de productie van overheid genomen en niet de output. Gevolg hiervan is dat verhoging van de productiviteit bij overheid buiten beeld blijft.

kopen), een materialistische levenshouding, obesitas, aantasting van natuur en leefomgeving. Voor de fabriek telt alleen wat met geld te koop is, maar voor ons ligt dat anders.

Het is tijd dat we goed na gaan denken of we de fabriek wel moeten blijven zien als de belangrijkste leverancier van geluk voor de samenleving. De fabriek levert immers maar een beperkt assortiment en zit ons geluk soms in de weg.

Wat willen wij het liefst? Wat maakt ons gelukkig? En wat betekent dit voor de fabriek? Er is de laatste decennia veel onderzoek gedaan naar wat ons gelukkig maakt.³ Maslow heeft bijna een eeuw geleden de hoofdlijnen al neergezet. Het begint met de fysieke behoeften aan kleding, voeding en onderdak. Vervolgens komt veiligheid, tegen natuurgeweld, terroristen, bommen en werkloosheid. Dan sociale behoeften, familie, vriendschappen. En bovenaan de behoeften hiërarchie staan waardering van anderen en zelfverwezenlijking. Het lijkt erop dat hoe verder we klimmen op de ladder van Maslow, hoe minder de fabriek daaraan kan bijdragen⁴. Ook de negatieve bijwerkingen van de fabriek lijken ons op de hogere sporten van de ladder van Maslow in de weg te zitten. Zo vraagt een efficiënte fabriek om een flexibele arbeidsmarkt, terwijl zinvol werk en werkzekerheid ons juist gelukkig maken. Kortom, juist de vooruitgang die voor een belangrijk deel mogelijk is gemaakt door de steeds verder gegroeide fabriek, maakt het nu nodig om de rol van de fabriek grondig tegen het licht te houden. De opkomst van de fabriek weerspiegelt de industrialisatie en het BNP was hiervoor een bruikbare maatlat, maar nu zitten we in de overgang naar de kennis- en ideeën economie. Deze veranderde werkelijkheid vraagt een nieuwe maatlat.

Wat zou het voor de fabriek betekenen als we de klimaatverandering binnen de perken houden, als we een hoge kwaliteit van onze leefomgeving willen en als we ons richten op wat ons werkelijk gelukkig maakt? Dan zullen we ons niet langer door de stroom reclame laten aanpraten wat goed voor ons is. Wat zou het voor de fabriek betekenen als we ons geluk in eigen – individuele en collectieve – hand zouden nemen? We zouden dan waarschijnlijk meer creativiteit in ons werk kwijt kunnen en onze talenten verder kunnen ontplooiën. We zouden ons misschien vaker door de natuur, het rijke culturele erfgoed en spirituele tradities laten inspireren. We zouden meer tijd en aandacht voor anderen hebben in zorg, onderwijs en op het werk. Burn-out zou niet meer de toekomstige volksziekte nummer één zijn. Het sociaal kapitaal in de samenleving zou weer toenemen in plaats van de huidige afname. Sommigen zullen hun auto met anderen delen, anderen hun eigen groenten gaan verbouwen, vrijstaande kamers worden verhuurd. Preventieve gezondheidszorg krijgt meer prioriteit, want voorkomen is beter dan genezen (behalve voor de fabriek, die hierdoor omzet misloopt). Onderwijs is dan minder eenzijdig gericht op onze productiviteit in de fabriek en meer op vaardigheden om gelukkig te leven, zoals zelfkennis, samenwerking en levenshouding. Eigenlijk weten we best wat ons – de samenleving buiten de fabriekspoorten – gelukkig maakt.

Er is één maar: we kunnen dan minder bij de fabriek kopen. Als de samenleving geluk nastreeft in plaats van een zo groot mogelijke fabriek, dan zal de fabriek minder of niet verder groeien. Dit komt doordat we de werkdruk verminderen, de werkzekerheid vergroten, de aantasting van natuur en milieu terug brengen. Dit maakt de fabriek minder efficiënt, waardoor per gewerkt uur minder wordt geproduceerd. We meer van ons geluk buiten de fabriek om gaan regelen. Tegen de reclame boodschappen van de fabriek in gaan we doen wat ons echt gelukkig maakt. Mooi toch! Maar hierdoor groeit de fabriek niet of minder hard.

Nadat ons een eeuw lang is verteld dat groei van de fabriek het allerbelangrijkste is voor ons geluk, is het lastig om dit nu anders te gaan zien. Kan dat wel, een fabriek die niet meer of nog maar weinig groeit? De eigenaren van de fabriek zullen natuurlijk niet blij zijn. Grondstoffen blijven in de grond zitten en leveren niet een forse zakcent op. Aandelen zullen niet meer omhoog schieten en bonussen

³ Vooral door neurowetenschappers, gedragspsychologen en gedragseconomen.

⁴ Dit is de bekende wet van het afnemend grensnut voor alle geproduceerde goederen en diensten samen.

voor de gerealiseerde groei horen tot het verleden. Ook de belastingopbrengst neemt niet meer toe, zodat de schuld van de hoofdafdeling Overheid niet meer 'weggegroeid' kan worden. De eigenaren zullen veel in het werk stellen om ons op andere gedachten te brengen. Eigenlijk doen ze dit al lang.

Maar als de fabriek niet meer groeit, dan worden velen van ons toch werkeloos? En zinvol werk draagt toch ook bij aan ons geluk? Dit laatste klopt zeker. Maar er zijn drie manieren om meer mensen in de fabriek aan het werk te krijgen. De eerste is de fabriek steeds groter te laten groeien. Dit is de aanpak van de fabrieksdirecteuren. De tweede is korter werken, waardoor we meer vrije tijd hebben. Dit betekent natuurlijk een lager inkomen per persoon, maar voor sommigen toch meer geluk, omdat vrije tijd ook wat waard is. De derde manier om voldoende werkgelegenheid te houden is de efficiency van de fabriek niet steeds verder op te jagen. Dan zijn er meer mensen nodig om hetzelfde te produceren. Per persoon verdienen die dan natuurlijk wel minder.

Hier ligt de waterscheiding tussen oudlinks en de gelukzoekers. Oudlinks steunt de fabriekseigenaren in hun streven naar een steeds grotere fabriek, omdat oudlinks ten onrechte denkt dat dit de enige manier is om iedereen aan een baan te helpen. Voor gelukzoekers is een grotere fabriek geen doel, maar één van de middelen om maatschappelijk geluk te bevorderen.

Wie gaat een reclamecampagne voeren voor geluk, zingeving, sociale cohesie? Welke politieke partij gaat zeggen dat de fabriek minder belangrijk is voor ons geluk, dan dat de eigenaren en directeuren van de fabriek ons laten geloven?

Arie Bleijenberg
Delft, augustus 2015